

Wandeling 1

Halte 5: De joodse deportatie en 'zwart Antwerpen'

Jodenvervolging in België

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het antisemitisme problematisch. Binnen het nazisme ontstond de idee van de Endlösung: de 'eindoplossing' voor het 'jodenprobleem'. Die zou bestaan in een massale arrestatie, deportatie en uitroeiing, die uiteindelijk het leven zou kosten aan zes miljoen joden.

De jodenvervolging gebeurde in elk door Duitsland bezet land anders. De bezetter hield daarbij duidelijk rekening met de 'plaatselijke gevoeligheden'. Hoewel ook in België het antisemitisme leefde, was de Belgische overheid (nu onder Duitse voogdij) toch voorzichtig, en wou ze - uit vrees voor de publieke opinie - eerder 'passieve medewerking' verlenen. De eerste maatregelen tegen de joden werden daarom pas zes maanden na de overname door Duitsland doorgedrukt, en ook de invoering van de jodenster liep in ons land trager dan in andere bezette gebieden. Ook het effectief arresteren en afvoeren van joden werd met omzichtigheid aangepakt. Voor de inval van Duitsland had België al wel - in de stroom van antisemitisme en vreemdelingenhaat die ook hier waaide - 8000 Duitse en Oostenrijkse joden opgepakt, op dat moment nog vanuit de logica dat dit onderdanen van vijandige mogendheden en dus staatsgevaarlijk waren. Deze mensen werden niet opgesloten, maar over de grens met Frankrijk gezet. (Daar kwamen ze vaak uiteindelijk toch in concentratiekampen terecht, en werd een deel vanaf 1942 zelfs afgevoerd op de treinen voor de Endlösung). Wanneer Duitsland na de overname aandringt op de arrestatie van joden, blijft de Belgische overheid vragen in de eerste plaats vreemde joden op te pakken, maar de Belgische joden met rust te laten.

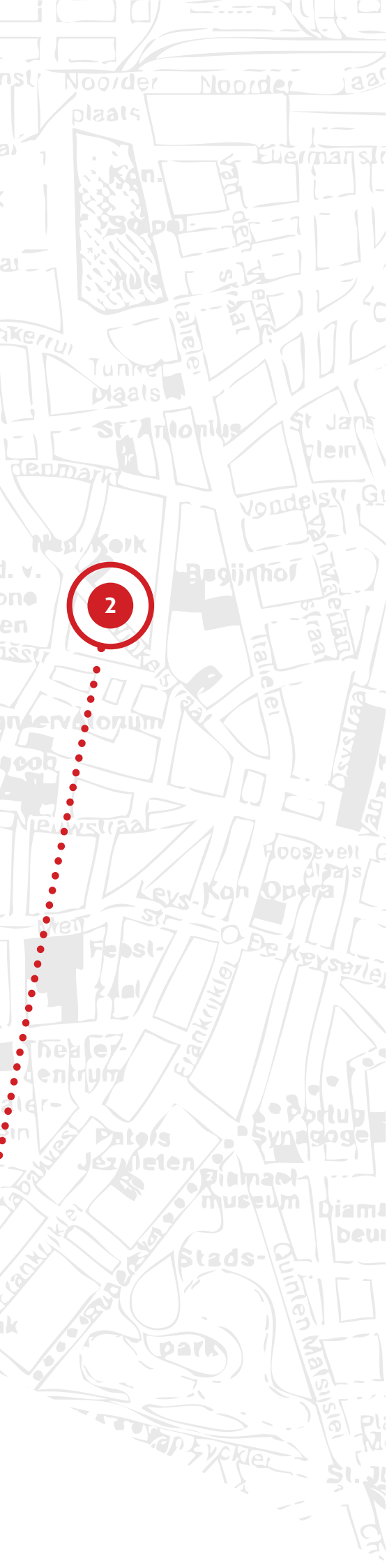
Wanneer op 11 juni 1942 op een vergadering in Berlijn wordt beslist tot de definitieve Endlösung, wordt ook België - naast Nederland en Frankrijk - verplicht het eerste jaar al 20.000 joden te 'leveren'. De arrestaties worden daartoe opgedreven. In juli 1942 wordt in Mechelen de Dossin-kazerne ingericht, die moet dienen als verzamelplaats en doorvoerkamp van de Belgische joden.

In totaal zullen 25.257 mensen, waarvan 24.906 joden en 351 zigeuners, vanuit het land en dan vooral vanuit Antwerpen via de Dossin-kazerne naar Auschwitz worden gedeporteerd. 15.621 mensen werden bij aankomst onmiddellijk vergast. Amper 1.337 van hen zouden de kampen overleven.

De nazi-bezetting heeft het leven gekost aan 44% van de joden in België en minstens 65% van de Joden in Antwerpen. Meer dan de helft van de vooroorlogse joodse bevolking van België kon aan deportatie ontsnappen, dankzij het verzet van de joden en de Belgische bevolking, die vanaf 1942 ook steeds meer joden zou helpen onderduiken. In Nederland werden ongeveer 75% van de joden gedeporteerd.

Antisemitisme in Antwerpen

Ondanks de relatief terughoudende houding van de Belgische overheid, zijn de regionale verschillen opvallend in hoe met de joodse deportatie werd omgesprongen. Het 'passief verzet' van een paar Brusselse burgemeesters stond bijvoorbeeld in schiel contrast met het soms *openlijk antisemitisme van Antwerpen en haar bestuur*. Dat deed een deel

Antwerpse joden tijdens de oorlog zelfs naar Brussel vluchten. Daar stagneerde de extreem-rechtse beweging van het rexisme (na zijn doorbraak in 1936) vrij snel, terwijl het in Antwerpen enkel sterker werd. Een door het nazisme geïnspireerd racisme recruteerde hier aanhangers voor bewegingen als 'Aktie voor beveiliging van Ras en Bodem' en de groepering 'Volksverwering', die zich tegen de 'duistere krachten van de joodse invloed' wilden verzetten. Gazet van Antwerpen verbaasde zich openlijk dat de Brusselaars de Antwerpenaren niet volgen in hun vreemdelingenhaat.

Die duidelijke vreemdelingenhaat – ook bij de bevolking – kwam niet zomaar uit de lucht vallen. Tot in de jaren 1920 heerste er in Antwerpen een al bij al tolerant klimaat tegenover joden, maar vanaf 1930 kwam een antisemitische stroming op gang. Voor die groei bestaat niet echt een duidelijke verklaring: een combinatie van factoren (de economische crisis, de doorbraak van Nieuwe Orde-organisaties en massameetings, de politieke polarisatie, de gebeurtenissen in Duitsland en de vluchtelingenproblematiek, die het aantal vreemden snel doet toenemen, de angst voor de toekomst) hebben waarschijnlijk allemaal op elkaar ingewerkt. Het antisemitisme was ook al aanwezig en werd verder gevoed binnen katholieke kringen, die in de joden een 'judeo-marxistisch' gevaar zagen: niet enkel een bedreiging voor het Christelijke avondland, maar linkse onruststokers. Het feit dat de Antwerpse kerkelijken niet actief overgingen tot bescherming van de joden (wat elders wel gebeurde) zorgde, gezien hun voorbeeldfunctie bij de bevolking, ook voor een duidelijke onverschilligheid bij die bevolking rond de jodenhaat.

De gemeenteraadsverkiezingen van oktober 1938 spelen zich af in een sfeer van ten top gedreven vreemdelingenhaat. Het Vlaamsch Volksblok hoopt toenmalig burgemeester en Camille Huysmans te verslaan, en doet dit met een openlijke campagne tegen de joden en tegen de socialistische burgemeester, die ervan beschuldigd wordt 'beschermmer van de joden' te zijn.

Wanneer een maand later de Duitse Kristallnacht plaatsgrijpt, is de publieke opinie geschokt en gaat het openlijk antisemitisme even liggen. Maar niet voor lang. Een vertoning van de film 'De Eeuwige Jood' op Paasmaandag (14 april 1941) doet de gemoederen meer verhitten. Na de voorstelling starten 200 militanten van de Vlaamse SS, de Zwarte Brigade en het VNV een eigen Antwerpse Kristallnacht, waarbij ze twee Antwerpse synagogen in brand steken en 200 joodse etalageruiten vernielen. De Duitse bezetter maakt van deze gelegenheid gebruik om een avondklok vanaf 19 uur in te stellen in de joodse wijk. Een maatregel die nadien naar de hele joodse gemeenschap wordt uitgebreid en het begin zal zijn van een reeks beperkende maatregelen.

De Antwerpse overheden voeren de Duitse bevelen – onder het mom van de 'politiek van het minste kwaad' – opvallend loyaal uit. De gemeentediensten brachten op eigen initiatief een extra stervormige stempel aan in de paspoorten van joden die hun jodenster kwamen halen. In augustus 1942 werkt de Antwerpse politie openlijk mee met de Duitse bezetter, wanneer bij drie razzia's 1.896 joden worden opgepakt en afgevoerd. Een deel van hen zal uiteindelijk in Auschwitz belanden.

65% van de Antwerpse joden werden slachtoffer van de Endlösung, wat beduidend meer is dan in Brussel, Luik en Charleroi (met 37%, 35% en 42%). De Duitsers hebben duidelijk veel drierster opgetreden in Antwerpen dan in andere steden. Wanneer ondergedoken joden werden ontdekt, werden hun Vlaamse helpers ook opgepakt, wat elders niet gebeurde. Het aantal mensen dat joden stiekem hielp was overal een minderheid, maar ligt in Antwerpen – deels daardoor – opvallend lager dan elders.

De redenen voor die drierste aanpak van de Duitse bezetter in Antwerpen zijn waarschijnlijk verscheiden. Mogelijks vonden de Duitsers – die Vlaanderen als Germaans gebied zagen en dit zo snel mogelijk wilden annexeren – het belangrijker eerst het Vlaamse Antwerpen jodenvrij te maken, en dan pas Brussel en Charleroi. Het verdrijven van de Antwerpse joden zou de Duitsers ook de mogelijkheid geven de hand te leggen op de diamantindustrie, wat extra oorlogskapitaal kon vormen.

De medewerking van Antwerpse overheden en politie en de schaamte over het zwart Antwerps verleden brachten burgemeester Patrick Janssens op 28 oktober 2007 ertoe openlijk zijn verontschuldigen aan te bieden aan de Antwerpse joodse gemeenschap. Een gebaar dat door de huidige Joodse gemeenschap enorm werd geapprecieerd, vermits deze bladzijde uit de Antwerpse geschiedenis voor hen nog steeds 'niet te vergeten en niet te vergeven' blijft.